

MUINSUSKAITSE

KADRIORU LAEVAVRAKID / TARTU PAULUSE KIRIK / KOHVIK TULJAK
RAIL BALTIC / MAALINGULEIUD / KATUS JA KARNIIS
KOHTLA KAEVANDUSPARK / STRUVE GEODEETILINE KAAR / AARDEJAHT

Peatoimetaja Mari Loit

Toimetaja Kais Matteus

Keeletoimetaja Kristel Ress (OÜ Päevakera)

Korrektor Airi Männik (OÜ Päevakera)

Kujundaja Tuuli Aule

**Väljaandjad Muinsuskaitseamet, Tallinna Linna-
planeerimise Ameti muinsuskaitse osakond, Eesti
Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja konserveerimise
osakond**

**Kolleegium Boris Dubovik, Lilian Hansar, Hilikka
Hiio, Juhan Kilumets, Mari Loit, Ilme Mäesalu,
Oliver Orro, Carolin Pihlap, Margit Pulk, Siim Raie,
Anneli Randla, Tõnu Sepp, Triin Talk, Leele Välja**

**Esikaanel Kadrioru maapõuest leitud laevavraki
ülaltvaade.** Foto Jaana Ratas

Vrakkide asukoha kaart

Aluskaart Maa-amet, Eesti topograafiline kaart

1935–1939. Joonis Maili Roio 3

Tartu Pauluse kirik

Foto Martin Siplane 9

**Tallinna Kibuvitsa tn vanausuliste palvela
ikooni „Vana Testamendi kolmainsus“ detail**

Foto Mait Heidelberg 57

**Kaelavõru Ida-Virumaalt Saka külast leitud
hõbeaardest**

Foto Viire Pajuste 67

Naisenägu Tallinnas Niguliste 6 paesambal

Foto Peeter Säre 77

Võhmata mõisa aida „alasti“ karniis

Foto Jaan Vali 83

Harmi lapsed mõisakooli trepil

Foto Katrina Tang 93

Struve pusle. Foto Epp Alatalu 105

Illustratsioon õppematerjalist

„Mõis kui ammendamatu inspiratsiooniallikas“

Autor Jane Remm 121

**Autoriõigused Muinsuskaitseamet, Tallinna
Linnaplaneerimise Ameti muinsuskaitse osakond,
Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja
konserveerimise osakond, 2016**

Trükkinud AS Printon Trükikoda

ISSN 2228-2033

AUTORID

MUINSUSKAITSEAMET: peadirektor Siim Raie; peainspektorid Ulla Kadakas (arheoloogiamälestised), Linda Lainvoo (kunstimälestised), Triin Talk (ehitismälestised); vaneminspektorid Nele Kangert (arheoloogia), Kalle Merilai (Ida-Virumaa), Mikk Mutso (Rapla), Nele Rent (Pärnumaa), Maili Roio (veevaluurend), Keidi Saks (Saaremaa), Kersti Siim (Võrumaa), Kaarel Truu (Lääne-Virumaa); nõunikud Jaan Vali, Mart Siilivask, Kadri Tael (vallasmälestised), Martti Veldi (arheoloogiamälestised); arhiivi juhataja Riina Hiob; looduslike pühapaikade arengukava koordinaator Maria Smirnova; endine restaureerimisosakonna juhataja Ülo Puustak

EESTI KUNSTIAKADEEMIA: kunstikultuuri teaduskonna dekaan Lilian Hansar; muinsuskaitse ja konserveerimise osakonna dotsendid Hilikka Hiio, Anneli Randla, teadurid Maris Mändel, Oliver Orro, üliõpilased Diana Haapsal, Johanna Lamp, Jüri Türkei, Claudia Valge

KULTUURIMINISTEERIUM: EMP mõisakoolide programmi koordinaator Riin Alatalu

TALLINNA ÜLIKOOL: humanitaarteaduste instituudi vanemteadur Erki Russow ja teadur Villu Kadakas; teadusosakonna vanemteadur Lembi Lõugas

TARTU ÜLIKOOL: arheoloogia osakonna juhataja, arheoloogiaprofessor Valter Lang; loodusgeograafia ja maastikuökoloogia õppetooli loodusgeograafia dotsent Alar Läänelaid; üliõpilane Mihkel Hurt

NARVA LINNAVALITSUS: arhitektuuri ja linnaplaneerimise osakonna muinsuskaitse vaneminspektor Madis Tuuder

TARTU LINNAVALITSUS: arhitektuuri ja ehituse osakonna kultuuriväärtuste teenistuse kultuuriväärtuste vanemspetsialistid Egle Tamm ja Kadri Kallast

EESTI KAEVANDUSMUUSEUM: direktor Andres Kraas

EESTI VABAÕHUMUUSEUM: maa-arhitektuuri keskuse juhataja Elo Lutsepp; konserveerimis- ja digiteerimiskeskuse Kanut maali, puidu ja metalli konserveerimise osakonna juhataja Viljar Vissel

HIIUMAA MUUSEUMID: nõukogu esimees Dan Lukas

AJALOOASED: Juhan Kilumets (OÜ Rändmeister), Robert Treufeldt (Castellum OÜ), Leele Välja (OÜ Arhitektuuriväljad)

ARHITEKTID: Katrin Etverk (Arhitektibüroo Katrin Etverk OÜ), Mihkel Koppel (Koppel Koppel Arhitektid OÜ), Anni Martin (OÜ Anne Strati Arhitektuuribüroo), Peeter Tambu (Ajam Arhitektid OÜ), Kalju Palo (DEST Disainistuudio OÜ)

RESTAURAATORID: Malle-Reet Heidelberg (Mallereet OÜ), Kerli Pütsepp (OÜ Wieseland), Sirje Sorok (AS KAR-Grupp)

PROJEKTIJUHID: Riho Arusoo (Sweco EST OÜ), Jüri Moor (OÜ General Engineering), Tõnu Sepp (SA Saaremaa Muuseum)

AJAKIRI PÕÖNING: toimetaja Karola Mursu

AS KAR-GRUPP: juhataja Ruth Tuvike

EELK KONSISTOORIUM: ahivaar Janis Tobreluts

MTÜ ESTLANDER: pärandihariduse spetsialist Elle Lepik

TARTU ELEKTRITEATER: meeskonnaliige Mihkel Salk

AJAKIRJANIK: Epp Alatalu

LUULETAJA: Karl Martin Sinijärv

OMANIK: Külli Kuldkepp

SISUKORD

EESSÕNA

Tasakaalu otsimas S. Raie 2

AASTA LEID

Uppunud vrakid Kadrioru maapõuest

M. Roio, L. Lõugas, A. Läänelaid, E. Russow 4

ARHITEKTUUR

Tartu Pauluse kirik E. Tamm 10

Kivivarest uuesti kindluseks. Ennistustööd Kuressaare

kindluses aastail 2010–2015 T. Sepp 14

Tallinna elektrihaamast Kultuurikatlaks K. Etverk 18

Noppeid Tuljaku kohviku restaureerimisest M. Mändel 21

Uued majad Kadrioru slobodaas L. Välja 23

Uued tuuled Toometaguses M. Siilivask 26

Uuendatud vanad puitmajad Kuressaares

L. Hansar, K. Saks, T. Sepp 29

Funktsionalistlik korterelamu Pärnus Kuuse 2.

Fööniksina tuhast N. Rent 32

Börsimajast lootsitorniks, seejärel kalanduse

teabe keskuseks A. Martin 35

Victoria äratamise lugu M. Tuuder 36

Joaorust promenaadile või vastupidi P. Tambu 39

Kohtla-Järve kultuurikeskus K. Merilai, J. Moor 42

Võru gümnaasiumi restaureerimine ja juurdeehitus

R. Arusoo 45

Aruküla mõisa kihiline ajalugu H. Hiiop, K. Palo 47

Varemetest tõusnud von Anrep-Elmptide perekonna

rahula Kabelimäel K. Kuldkepp 51

Muinsuskaitse kui kompromisside kunst T. Talk 52

Maitsekas Põhjaka E. Alatalu 55

KUNST

Tallinna Kibuvitsa tänava vanausuliste palvela

ikonostaas ja selle restaureerimine M.-R. Heidelberg 58

Ajaloo tummad tunnistajad Rataskaevu tänaval

R. Tuvike, S. Sorok 61

Moosese tagasitulek V. Vissel 63

Loodi mõisa härrastemaja barokne sisedekoor

H. Hiiop, J. Lamp, J. Türkei, C. Valge 64

Laelühtrist teetassini. Kunstimälestiste inventeerimine

ja nimekirjade korrastamine L. Lainvoo, K. Tael 65

ARHEOLOOGIA

Üllatuserohke arheoloogia-aasta 2015 N. Kangert 68

Suured taristuobjektid ja arheoloogiapäränd

U. Kadakas, V. Lang 71

Mis tehtud, mis teoksil looduslikes pühapaikades

M. Smirnova, M. Veldi 74

Kolga kloostrimõisa jäänused V. Kadakas 76

UURINGUD JA LEIUD

Põnevad leiud Tallinnas Niguliste 6 J. Türkei, K. Truu 78

Toompea aadlielamu seinamaalingud K. Pütsepp 79

Vana-Võidu mõisas avastati Herculanuumi

maalingute koopiad H. Hiiop 79

Pilistvere kiriku orelivääri maalinguid A. Randla 80

Üllatuslik Suuremõisa tuulik M. Koppel 82

PRAKTILIST

Katus ja karniis J. Vali 84

Puithollandlaste säilitamine uute kasutusvõimaluste

abil D. Lukas 88

Üks võimalus konserveerida müüride pealispinda.

Katsetus Vasknarva linnuse varemetel J. Vali 91

Riskianalüüs ja ohuolukordade kaardistamine

mälestistel L. Lainvoo 92

PÄEVAKAJALIST

Päränd ja regionaalpoliitika R. Alatalu 94

Uued mälestised aastal 2015 ja kadunud

mälestised 2013–2015 T. Talk 97

Haapsalu ja Narva linnuse uuendamise ideed

L. Hansar, M. Tuuder 100

Kas kaevanduspark on risu või rariteet? A. Kraas 103

TEADUS JA MÕTE

Mis on Struve geodeetiline kaar? R. Alatalu 106

Aardejahist Eesti Vabariigis aastail 1918–1940

M. Hurt 108

Sideaineta kiviaiad M. Mutso 110

Mälestusmärkide väärtuste hindamisest K. Kallast 112

Eesti kinomööbli arengust 20. sajandil M. Salk 114

Avaliku ruumi arhitektuurivõistluse vastuolud

vanalinnades L. Hansar 116

Muinasjutt K. M. Sinijärv 119

KROONIKA

Muinsuskaitsetudengite pöördumine Tallinna

puitmajade kaitseks ja selle järelmõjud O. Orro 122

Pukktuulikute mõõdistamise praktika K. Siim 124

Mälestis on õpikeskkond E. Lepik 126

Muinsuskaitseameti arhiivi uudised R. Hiob 127

Villem Raam 105 J. Kõlumets 127

Europa Nostra suur tunnustus E. Lutsepp 128

Muinsuskaitseamet tunnustab 129

2015. aastal ilmunud 130

Uus kultuuripärändi ajakiri Pööning K. Mursu 131

Arhitektuuri- ja linnaajaloolane Robert Nerman

R. Treufeldt 132

Kunstiajaloolane Sirje Simson J. Tobreluts 133

Muinsuskaitse ja arhitekt Hain Toss Ü. Puustak 134

Pille Turovski L. Välja 135

TAGAKAANELUGU

Nõmme ajaloolised piirdeaiad ja väravad

D. Haapsal 136

TASAKAALU OTSIMAS

Siim Raie

2015. aastal andis Muinsuskaitseamet 971 kooskõlastust ehitise, objekti, kunstiteose või muu eseme restaureerimiseks või konserveerimiseks. Kokku külastasid meie inspektorid rohkem kui 3000 mälestist, mida nad inspekterisid või mille juures kohapeal nõu pidasid. Nii mõnigi asi sai sel aastal jälle korda – oli, kellele ameti aastapäeval tunnustust jagada ja keda eeskujuks tuua.

Muinsuskaitse kui valdkond ei tegele aga suures osas mitte asjade, vaid taju küsimustega. Miskipärast tajume üht osa meid ümbritsevast, inimese loodud keskkonnast väärtuslikumana kui teist osa. Käesoleva aastaraamatu täis mälestisi on selle hea näide. Mingil põhjusel valime just neid tajutavalt väärtuslikumaid keskkondi enda esitlemiseks ja tehtu esindamiseks ning paljud tahaksid elada sellises paigas. Suur roll on seejuures ilu ja esteetika kategoorial, aga ka ajal: endast vanemaid asju ja paiku tajume automaatselt väärtuslikumatena, lausa ihaldusväärtetena, millenagi, mille omamisest unistame. Mõni paik köidab meid silmapilkselt, mõnda õpime aga alles aja jooksul väärtustama ja teisiti tajuma.

Suur osa Eesti kultuuripärandist, esmajoones ehitismälestistest, on eraomandis. Põhiseadus annab eraomanikule ja tema õigusele oma vara kasutada ja käsutada väga suure jõu. Selle on paljud omanikud endale hästi selgeks teinud, millest tuleneb ka nende nõudlikkus. Seda ei peljata enda teada jätta, rõhutada ega muinsuskaitsele kitsendustele vastandada.

Eriti tugevalt ilmneb oma õiguste eest võitlemine uute, kaitse alla võetavate võimalike mälestiste omanike puhul. Kultuuripärandi kui ühise rahvusliku rikkuse säilitamine on avalik huvi ning ise oma vara üle otsustamine omaniku huvi. Nende kahe kaalutlemine ei ole mitte ainult juriidilises mõttes õiguse ja õigluse väljaselgitamise, vaid ka taju kasvatamise ja treenimise protsess.

Muinsuskaitsepiirangute seadjana on riik delegeerinud kultuuripärandiga seotud ja väärtustel põhinevad kaalutusotsused elluviimiseks Muinsuskaitseametile. Enamik otsuseid ja suhtlemine mälestiste omanikega on pidev tasakaalupunkti otsimine. Meie töö ongi kaaluda argumente, vaielda võimalike lahenduste üle, otsida ajaloolisi tõendeid, avada ja uurida uusi kihte ning tõlgendada tähendusi.

Kes vähegi suudab endale kaussidega kaalu ette kujutada, saab aru, et tasakaal on võimalik ainult siis, kui mõlemal poolel on kaalu. Kui omanikule lisavad kaalu tema vara, huvid ja tahe, siis muinsuskaitsete kaaluks saavad olla teadmised, kogemus ja autoriteet. Nende rakendamine sõltub meie oskustest argumenteerida ja

end väljendada, sest kui väärtused on olemas, peame olema võimelised neid ka mittespetsialistile selgitama.

Meeldiv on päev, mil märkad, et ka mälestise omanik hakkab esmalt nägema ja seejärel hindama seni tühisena tundunud detaile, muudab oma plaane ja hakkab ise nõudma olemasoleva säilitamist. Mõnest mälestise omanikust saab lausa fanaatiline arhiivikülastaja ning tähenduste ja tõlgenduste otsija – kultuuripärandi misjonär.

Meiega esimest korda kohtuval omanikul soovitame aga võtta muinsuskaitset kui tagasisidesüsteemi, st paika, kust saab peale info ja kooskõlastuste ka konstruktiivset kriitikat oma plaanide kohta. Muidugi on meie nõu ettevaatlik ja võib-olla isegi konservatiivne. Selles ei maksa muinsuskaitset süüdistada. Kultuuripärandi hävimine on ju alati pöördumatu protsess, sest autentsust ei taasta millegagi.

Riikliku kaitse all olevate ja kaitset vajavate objektide säilitamine on meie ühine ülesanne. Paraku ei mõista kõik seda ühtmoodi. On neidki, kes soovivad kasutada rahvuslikku rikkust ennekõike isikliku rikastumise hüvanaguks, mistõttu ei tooda näiteks paljusid väga väärtuslikke arheoloogilisi leide sinna, kuhu nad seaduse järgi kuuluvad – riigile. 2015. a jõudis meieni 93 hobiaarheoloogide üksikleidu või leiukogumit. Luba otsinguvahendiga otsida on praegu juba peaaegu 400 inimesel. Maksime välja ka viimaste aastate suurima leiuautasu. Siiski näeme hangeid kultuuriväärtustega, mille puhul tekib kahtlus, et tegu on värskelt väljakaevatud esemetega. Seetõttu ei lähe kaduma mitte ainult asi ise, vaid ka sellega kaasnev lugu ehk meie ajalugu.

Muinsuskaitse seisab olemasolevate väärtuste säilitamise eest ja võitleb ka unustamise vastu. Eesti ajalugu ja kultuuripärand on vaimses ja majanduslikus mõttes ressursid. Rikas kultuurikiht annab meile kaalu ühiskonnana ning tugev identiteet ja kohataju hoiavad meie jalad tugevalt maas ka keerulistel aegadel. Ühtlasi on pärand uue loomingu ja uue kultuuri allikaks.

